

Јеромонах Др Атанасије Јевтић:

## Ориген и грчка философија\*

### I

У историји богословске и философске хришћанске мисли, а и философије уопште, око Оригена и оригенизма вођени су спорови читав низ векова. И данас још увек постоји живо интересовање за Оригена и проблеме којима се он бавио, што доказују и бројна новија издавања и проучавања његових дела и опширне и разноврсне студије посвећене њему и, посебно, његовом односу према грчкој философији<sup>1</sup>.

\* Предавање одржано на Народном универзитету у Српској Патријаршији, прерађено и допуњено.

<sup>1</sup> Поред дела Оригенових (имали смо у виду више издања и на више језика: осим Migne-a, PG t. 11—17, новије грчко издање Оригенових дела сачуваних у целини или одломцима на грчком, В. Е. П. том. 9—17, Атина 1956—58, текст углавном према критичком издању Р. Koetschau; затим најновија латинско-грчка издања појединих дела, углавном егзегетских, у серији Sources Chrétienues у Паризу, са француским преводом и солидним уводима и коментарима), користили смо и дела Св. Методија Олимпског, Григорија Неокесаријског, Јевсевија Памфила, Блаженог Јеронима, Руфина, Св. Епифанија, Сократа Схоластика, цара Јустинијана и Св. Фотија, као и акта V Васељенског Сабора (E. Schwartz, АСО, т. III и IV, 1). — Од студија о Оригену које смо користили наводима најпре кратак али веома садржајан чланак Г. Флоровског, Противорѣчја Оригенизма (на руском, у часопису „Путь”, Париз, № 18, 1929, стр. 107—115; чланак се појавио поводом изласка књиге E. de Faye, Origène, sa vie, son oeuvre, sa doctrine, t. I—III, Paris 1923—28). На Флоровског се и иначе доста ослања трећи део овог нашег чланка (ср. још и његове чланке Тварь и тварность, „Православная мысль”, Париз, 1, 1928, стр. 176—212; Појам стварања код Св. Атанасија Великог, наш превод у „Теолошки Погледи”, бр. 4, 1973, стр. 245—9 и др.). Затим: В. Болотов, Учение Оригена о Св. Троици, С. — Петербург 1879; Н. Петров, О началах (De principiis) (руски превод, увод и примедбе), Казан 1899; А. Лосев, Античная философия истории, Москва 1977; Д. Баланос, Патрологија (на грчком), Атина 1930; В. Ставридис, Оригенистички спорови (на грчком), Атина 1958; П. Христу, Оригенис (опширан чланак у грчкој „Религиозно-моралној енциклопедији”, т. 12, 573—595, Атина 1968); Ј. Теодоракопулос, Платон-Плотин-Ориген (на грчком), Атина 1959; Г. Константиновић, Ориген. Догматско-патролошка расправа, „Зборник Православног Богословског факултета”, т. II, 507—526, Београд 1951; В. Вошњак, Grčka filozofska kritika Biblije. Kelsos contra apologeticos, »Naprijed« Zagreb 1971; Aimé Puech, Histoire de la littérature grecque chrétienne, Paris 1928, t. II, 326—463; G. Bardy, Origène, Paris 1931; J. Daniélou, Origène («La Genie du Christianisme»), Paris 1948; H. de Lubac, Histoire et Esprit. L'intelligence de l'Écriture d'après Origène, Paris 1950; H. Crouzel, Théologie de l'image de Dieu chez Origène, Paris 1956 и такође Origène et la philosophie, Paris 1962 (где је дата и богата библиографија); J. Qua-

Пре но што проговоримо конкретније о односу хришћанина Оригена према грчкој философији, претходно неколико речи и података о личности и делу „трудољубивог Оригена“, како га је назвао још Свети Атанасије Велики. Подаци су углавном према 6. књизи *Црквене историје*<sup>1а</sup> Јевсевије Памфила (писаној на основу аутентичних докумената и казивања савременика и очевидаца Оригенових јер је Јевсевије рођен 263. г.), посвећеној скоро искључиво „Адамантију“, овом челичном или дијамантском човеку (сходно његовим моралним и умним способностима), како је још у старини био назван овај велики александријски писац и богослов.

Рођен у Александрији око 185. године, највероватније у јелинској породици (али изгледа коптског порекла — ср. Св. Елифаније, Панарион 64, 1) која је рано прешла у хришћанство, Ориген је од оца свога Леонида још од раног детињства поучаван у наукама општег световног образовања, а тако исто и још више у божанској науци Светога Писма, где је још као мали показао задивљујућу проницљивост и нагли напредак. Затим је слушао и предавања Пантена и Климента, хришћанских учитеља у Александрији. Када је десете године владавина императора Септимија Севера (193—210. г.), тј. око 202. године, настало гоњење хришћана, које се односило пре свега на оне који нису он рођења били хришћани него су прешли у хришћанство, тада је био ухваћен и Оригенов отац Леонид и поведен на страдање. Ориген, „иако још веома млад, но душом обузет љубављу према мучеништву“, појурио је за оцем да и он мученички пострада, тако да га је мајка једва спречила сакривши му одело, те није могао наг изаћи (Јевсевије 6, 2, 3—5). Не могући ништа друго учинити, он написао оцу писмо потстичући га на мучеништво за Христа и саветујући га речима: „Пази да због нас не промениш мишљење“, тј. не изгубиш веру своју. Касније, када су му ученици и пријатељи били хватани и затварани ради Христа, Ориген им је писао ватрена писма потстичући их на мучеништво, па је једно такво опширније писмо његово и до данас сачувано („Протрептик — тј. потстицање — на мучеништво“).

По смрти оца (то је Свети мученик Леонид, који се слави 22. априла), пошто власти конфискују све очево имање, седамнаестогодишњи Ориген остане без игде ичега са мајком и још шесторо деце, све млађе од њега. Нешто што се нашло добрих људи, а нешто сво-

*sten*, Initiation aux Pères de l'Eglise, t. II, 49—123, Paris 1966 (превод с енглеског његове Patrology); H. von Campenhausen, Les Pères grecs, Paris 1963 (превод с немачког); P. Nautin, Origène, Paris 1977; A. Guillaumont, Les 'Kephalaia gnostica' d'Evagre le Pontique et l'histoire de l'Origenisme chez les Grecs et chez les Syriens («Patristica Sorbonensia», 5), Paris 1962; G. L. Prestige, Fathers and Heretics, London 1968<sup>6</sup>, pp. 43—66; A. H. Armstrong, — H. Chadwick, etc., The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy, Cambridge 1970; J. Zizioulas, Vérité et Communion dans la perspective de la pensée patristique grecque, «Irenikon», 4, 1977, 451—510; J. Meyendorff, Le Christ dans la théologie byzantine, Paris 1969 и такође Initiation à la théologie byzantine, Paris 1975 (превод с енглеског).

<sup>1а</sup> Користимо издање G. Bardy-a, («Sources Chrétiennes»), t. I—IV, Paris 1952—60. — Чињенице које о Оригену наводи Јевсевије у овој својој *Историји* углавном су тачне, али је у својим тумачењима појединих догађаја Јевсевије често пристрасан, као ватрени присталица Оригена. Критичку анализу Јевсевијевих података о Оригену даје P. Nautin, Origène, 19—153.

јим сопственим радом, Ориген је издржавао своју породицу. У својој 18. години отворио је школу, где је учио писмености и знању углавном јелинску децу, и од добијеног новца се издржавао. Услед сиромаштва продавао је и преостале му од оца књиге класичних јелинских писаца. Међу његовим ученицима било је доста младих многобожаца, који су се интересовали за хришћанство, па је на њихово тражење Ориген одмах почео да држи и катихизацију. Тако је упоредо држао и „граматичку школу“ (тј. школу основног, „енциклопедијског“ = општег образовања), а и хришћанску школу, која је још увек била забрањена и прогоњена од власти. Услед тога су поједини од ученика Оригенових, поставши хришћани, убрзо били ухваћени и затим постали мученици за Христа. Јер римска власт је била забранила „прозелитизам“, тј. данашње речено: проповедање хришћанске вере, веронауку, примање у Цркву. Но Ориген се на то није обазирао, него је своје ученике поучавао усмено и писмено, храбрио их и посећивао у тамници, и подстицао их на мучеништво. И сам он проћи ће касније кроз тамницу ради своје хришћанске вере, мада ипак неће мученички пострадали за ту веру (него је умро у Тиру 254. године).

Ориген је живео строгим аскетским животом, мало је јео, мало спавао и то на земљи, ишао је бос, уздржавао се од свега луксузнога и сувишнога, изучавао Свето Писмо, „живео живот философски“ (тј. подвижнички — ib. 6, 3, 9; Григорије Неокесаријски, *Захвална реч* Оригену, 6, 11, 12). Пошто је међу својим ученицима имао и младића и девојака, да не би давао повода многобошцима за разне приче, он је, у претераној ревности својој, — схватајући буквално речи из Јеванђеља Матејевог 19, 12, — себе добровољно и тајно од других ушкопио (Јевсевије 6, 8, 1—2), зашто је касније сам себе осуђивао. Била је то већ тада душа која се отимала „да се врати“ у небо, остављајући тело које спутава, како је то јасно изражено касније у целокупном Оригеновом систему. У поступцима и понашању своме Ориген је био живи пример и образац хришћанске философије, којој је друге учио, тако да с правом пише за њега Јевсевије: „Сам је на делу задивљавао многе својим правим философским животом, на коме се огледала наука коју је проповедао. Кажу за њега: какав је био у речи, такав је био и у понашању, и како је живео, тако је и учио. Због тога је, уз помоћ божанске силе, многе одушевљавао на такво исто ревносно живљење“ (6, 3, 7; ср. Григорије Неокесаријски, *Захв. реч*, 11).

Како је услед Северовог гоњења Александријска катихетска школа била затворена (Климент Александријски је био напустио град и отишао у Кападокију, одакле се више није вратио; тамо је и умро 215. г.), епископ Александријски Димитрије по престанку гоњења позвао је Оригена и поверио му, иако још врло младом, вођење катихетске школе. Ориген је ову школу убрзо преуредио, па је не дуго после тога катихизирање почетника поверио своме ученику и сараднику Хераклу, каснијем наследнику епископа Димитрија на Александријској катедри, а сам се посветио предавању општег образовања и културе (тзв. *ἐγκύκλια ὑπαγμάτων* = граматика, дијалектика (логика), реторика, музика, астрономија, аритметика, физика, и на кра-

ју философија), и уз то још — дубљем и свестранијем развијању хришћанског учења и потпунијем тумачењу Светога Писма групи својих напреднијих ученика. Иако генијално способан и већ доста учен, или управо баш зато, Ориген је ипак осетио потребу за још темељнијим познавањем Светога Писма и за свестранијим познавањем општеобразовних наука, особито грчке философије и њених разних школа. Јер је негде у то време и сам почео да својим способнијим ученицима предаје дубље и детаљније изучавање и тумачење Светога Писма и проучавање и тумачење разних философских система и учења. Није сасвим јасно да ли је у овом Оригеновом свестранијем образовању себе претходило продубљивање познавања философије или Светога Писма. Највероватније је обоје ишло упоредо. Извесни, међутим, текстови (Порфиријев, који ћемо навести ниже, затим Маркела Анкирског<sup>2</sup>, па и Јевсевијев и Григорија Неокесаријског, које ћемо такође навести) указују на то да је дубљем изучавању Библије претходило студирање грчке философије (и код Амонија Сакаса и приватно). Сам по себи овај факт, ако је тако било, не мора да је био пресудан за Оригена, — јер сличан случај имамо и касније код великих Кападокијских Отаца, Василија Великог и Григорија Богослова, који су тек по завршетку философије предали се изучавању Св. Писма —, али се то питање намеће због чудног сплета богослова и философа у личности Оригена: по тенденцији и менталитету он је био пре свега библијски егзегета, али, с друге стране, то тумачење Св. Писма код њега је често подређено унапред прихваћеним философским концепцијама наслеђеним из јелинске философије.

Што се тиче Оригеновог рада на Светом Писму, остала су и до данас позната његова студиозна упоредна изучавања самога текста Светога Писма на више језика и у више превода (тзв. *Тетрапла*, *Хексапла*, *Октапла*, због чега је морао да код једног Јеврејина „насупротив старости и природи“, како вели Јероним, научи јеврејски језик — *De viris ill.* 54). Затим његово детаљно, у више наврата и у различитим облицима (краће *схолије*, *омилије*, опширни *коментари*) тумачење Светога Писма, које је великим делом и до данас сачувано, и по чему ће овај велики александријски богослов и библиста остати и касније све до данас познат и интересантан. Из овог првог александријског периода Оригеновог рада на Св. Писму датирају његова прва вишетомна егзегетска дела на Св. Писмо Старог и Новог Завета: првих пет књига тумачења на Јеванђеље Јованово, тумачење на књигу Постања (првих осам свезака или томова), на Псалме, на Плач Јеремијин, и друга краћа или опширнија тумачења Речи Божје, која ће бити настављена и касније у Кесарији Палестинској. Из овог првог периода списатељске делатности „челичног“ и неуморног Александринца (који је иначе почео да пише тек после своје тридесете године) потиче и његово главно систематско, но и за њега најтрагичније, дело *О начелима* (*Περὶ ἀρχῶν*, *De principiis*). Према Јевсевију, своја опширнија тумачења Светога Писма почео је Ориген, с једне стране, под утицајем Иполита Римског, који је иначе први почео да пише опширне коментаре на Свето Писмо. Њега је Ориген срео и неко време

<sup>2</sup> Види ниже примедбу 17.

слушао у Риму, када је тамо ишао да посети овај стари град и хришћанску Цркву у њему (неку годину раније, око 215. године, после смрти императора Севера — *Јевсевије* 6, 22—23). С друге стране, Оригена је на писање тумачења Светога Писма потстакао (негде око 220. г.) и свесрдно материјално помагао његов пријатељ Амвросије, богати александринац кога је Ориген обратио из Валентинове гностичке јереси (по *Јевсевије*, 6, 18, 1; док по Јерониму, *De viris illustribus*, 56 — из Маркионове јереси). Амвросије му је о свом трошку дао више од седам брзописаца, који су се смењивали записујући Оригенове речи и тумачења, а такође је издржавао младиће и девојке који су преписивали и умножавали Оригенове књиге (6, 23, 1; ср. и Св. Епифаније, *Панарион* 64, 3). Ово исто Амвросијево помагање Оригена наставило се и касније у Кесарији, где је Ориген отишавши из Александрије отворио нову школу, а Амвросије дошао тамо за њим и ускоро постао и ђакон цркве у Кесарији (према Јерониму).

Вероватно у исто време Ориген се посветио и темељнијем изучавању философије, нарочито средњег платонизма. О томе нам сведочи и он сам у једном свом писму (сачуваном код *Јевсевија* — 6, 19, 11—13), а сведочи и неоплатоничар Порфирије (233—304. г.), ученик Платинов и млађи савременик Оригенов (у трећој од својих 15 књига „Против Хришћана” — одломак сачуван код *Јевсевија* 6, 19, 2—8, који ћемо ниже и навести). Ориген је, наиме, у ово време (после своје 25. године, дакле после 210. године) ступио у школу философа платоничара Амонија Сакаса у Александрији, код кога је већ 5 година пре тога био ступио као слушаоц и споменути Херакло. Зашто се Ориген детаљније бавио јелинском философијом каже нам он сам у споменутом писму, бранећи се пред онима који су му то замерали: „Пошто сам се био посветио Речи (тј. изучавању Св. Писма), и пошто се глас о мојој учености беше раширио, долажаху тада код мене некада јеретици, а некада ученици јелинских наука и то особито философије. Зато сам сматрао потребним да проучим учења јеретика и такође оно што су философи обећавали да ће рећи о истини. То сам пак учинио угледајући се на старијег од нас Пантена, који је многим донео користи и који је у томе имао не малу спрему, и такође на Херакла, који је сада презвитер међу Александријским свештенством, којег сам нашао код учитеља философских наука (тј. код Амонија — *наша примедба J. A.*), где је већ пет година био пре но што сам ја почео да слушах та предавања” (*Јевсевије* 6, 19, 11—14). Из писма је, дакле, очигледно да из потребе да одговори захтевима својих ученика из незнабоштва, а и јеретцима свога доба (особито гностицима, маркионистима и антитринитарцима), чији су проблеми задирали не само у теологију него и у философију, Ориген је посветио већу пажњу философији и пажљиво је и темељно изучавао. Он сам не каже да је то било код Амонија Сакаса, али о томе сведоче неоплатоник Порфирије и *Јевсевије* Кесаријски. Ево тог места код *Јевсевија* (6, 18, 2—19, 10) где се налази и одломак из Порфирија:

„Глас о Оригену пронео се свуда и њему су долазили и многи други образовани људи, да би лично испробали способности овога мужа у свештеним наукама. Многобројни јеретици и философи, и то

не мали број баш оних истакнутих, ревносно су долазили њему, учећи се код њега не само божанским знањима, него и световној философији. Јер оне, које је видео да су даровитији, он је уводио и у философске [и филолошке] науке, предавајући им геометрију и аритметику и остале уводне науке, и уводећи их затим у разна философска учења, излажући им њихове (философске) списе, тумачећи их и детаљно разматрајући, тако да су га и сами Јелини прогласили за великог философа. Многе и од оних мање способних (тј. простије) уводио је у енцикличне науке, говорећи им да ће им бити не мало помоћи од тога за схватање и разумевање Светог Писма. Отуда је, шта више, и за себе самога сматрао неопходним упражњавање у световним и философским наукама.

„Сведоци пак његовог успеха у томе, наставља даље Јевсевије, јесу сами истакнути јелински философи његовога доба, у чијим списима ми нашли много спомена о овом мужу, јер су му они некада своје списе посвећивали, а некада пак подносили му као учитељу своје радове на оцену. И зар треба говорити о другима, када наш савременик Порфирије, који се настанио на Сицилији, и који је написао књиге против нас (хришћана) у којима је настојао да оклевета Божанска Писма, па, не могући указати на билокакву злу кривицу (тј. заблуду) у хришћанским догматима, он, немајући шта друго, прелази на клеветање и почиње нападати тумаче (Светога Писма), међу којима особито Оригена, за којег каже да га је у младости упознао. Настојећи да га оговара и клевета, он је уствари и нехотице хвалио овог мужа, час говорећи истину о ономе о чему и није могао друкчије говорити, час опет лажући тамо где је мислио да неће бити примећен; једном га оптужујући као хришћанина, други пак пут описујући његов успех у философским наукама. Слушај дакле шта он (Порфирије) дословно каже:

„Неки, желећи већма да пронађу не одступање од заблуда Јеврејских Писама него њихово тумачење, дали су се на тумачења неповезана и несагласна са оним што је написано, доносећи тако не одбрану онога што је тубе, него пре прихватање и похвалу својим схватањима. Јер они су за оно што Мојсије јасно говори уобрази́ли да су то неке загонетке и прогласили су то за божанске речи пуне скривених тајни, и заблудевши том надменошћу расудну моћ своје душе, давали су онда (своје) коментаре”. Затим, после осталог, он (Порфирије) вели:

„Овај начин апсурдности долази од човека кога сам ја још у раној младости срео, а који је био веома уважаван, и који се кроз списе које је оставио још увек цени, тј. од Оригена, чија се слава веома раширила код учитеља тих наука. Јер он (тј. Ориген) био је слуша́лац Амонија (Сакаса), човека који је имао велики успех у философији у наша времена, и од свога учитеља стекао је велику корист у искуству речи (тј. наука), али је у избору правога живота изабрао пут супротан овоме. Јер Амоније је био хришћанин, одгајен од родитеља хришћана, па кад је достигао до зрелог размишљања и почео да се бави философијом, одмах се преобратио на живљење сагласно са законима (тј. на Јелинство — *наша примедба J. A.*), док Ориген, Јелин међу Јелинима одгајен и васпитан, скренуо је у

варварску дрскост (тј. у Хришћанство — прим. Ј. А.), и тиме је изврнуо и себе и овоју навику у наукама, живећи у животу по хришћански и то безаконно (тј. антидржавно — прим. Ј. А.), а по схватањима о стварима и о Божанству јелинизирајући (ἐλληνίζων = јелински мислећи) и јелинска схватања преносећи на туђе митове (тј. на хришћанске — прим. Ј. А.). Јер је он увек био са Платоном, и дружио се са списима Нуминија и Кронија и Аполофана и Лонгина и Модерата и Никомаха и других учених људи између Питагорејаца, а служио се и књигама Херимона стојика и Корнута, од којих је дознао за метафоричко тумачење (τὸν μεταληπτικὸν τρόπον = алегоријски метод тумачења) јелинских мистерија и применио га на Јудејска Писма”.

„То је Порфирије, наставља даље Јевсевије, рекао у трећој књизи својих списа написаних против Хришћана, и потврдио је истину о извежбаности и многоучености овога мужа (тј. Оригена), а очигледно је слагао — јер шта не би урадио онај који је против Хришћана? — кад је рекао да је он (тј. Ориген) прешао од Јелина (хришћанима), и кад је за Амонија рекао да је од богопоштовног (тј. хришћанског) живота отпао у незнабоштво. Јер је Ориген имао и сачувао Христову науку од предака, као што се види и из претходне историје, а Амоније је до краја свога живота остао у богонадахнутој философији у целини и неодступно. . . ” (Црквена историја, књ. 6, гл. 18, 2—19, 10).

Из наведеног текста Јевсевијевог и Порфиријевог, и поред тога што се њих двојица у нечему не слажу, јасно је једно: да је Ориген у ово, релативно касније време, свога живота, посветио се дубљем и свестранијем изучавању грчке философије, и да је слушао предавања у школи Амонија Сакаса у Александрији. Порфирије најпре пребацује Оригену коришћење, и то без мере, алегоријског метода, узетог уствари од грчких философа Херимона и Корнута, но највише му пребацује што је као ранији Јелин окренуо леђа своме учитељу Амонију, изабравши животни пут супротан од Амонијевог, и рута му се што је поставши хришћанин остао уствари у мислима и схватањима Јелин, тј. остао под утицајем грчких философа које је изучавао и користио и које Порфирије затим наводи поименце, почевши од најутицајнијег Платона. Јевсевије пориче Порфирију тачност вести да је Ориген био Јелин, тј. многобожац, него тврди да је он од рођења био хришћанин, што је свакако вероватније (мада није искључено да је отац Оригенов Леонид прешао у хришћанство тек пошто се Ориген био родио, те отуда неки тиме тумаче давање детету имена *Ори-генис*, тј. потомак бога Ороса). У сваком случају Ориген је одгајен и васпитан од оца већ хришћанина и добио је из малена хришћанско образовање. Јевсевије пориче још и Порфиријеву тврдњу да је философ Амоније напустио хришћанство и „прешао на јелински, тј. многобожачки начин живота”, него тврди да је остао хришћанин до краја, у чему му даје за право и Блажени Јероним (*De viris ill.* 55) и неки од савремених научника.<sup>2a</sup> Тешко је међутим

<sup>2a</sup> Наиме, неки сматрају да израз Порфиријев за Амонија: „обратио се на живљење сагласно са законима”, не мора бити схваћен у смислу издаје

претпоставити да је Порфирије то напамет и необавештено говорио, мада његова добронамерност и добросавесност при писању о хришћанима најмање заслужују поверења.<sup>3</sup> У сваком случају Порфирије је у праву када тврди да је Ориген био ученик Амонија Сакаса (што посредно потврђује и сам Ориген, не наводећи име), чији је ученик био и Порфиријев учитељ неоплатоничар Плотин.<sup>4</sup>

Амоније Сакас (око 175—244. г.), чувени учитељ философије средњег платонизма и зачетник новолатонизма у Александрији, био је заиста из хришћанске породице. Касније се животом удаљио од хришћанске Цркве, али је у своме систему задржао елементе хришћанског учења и спојивши их са схватањима платонским, аристотеловским и још неких философских школа створио је *неоплатонизам* у његовом првом виду. Његово учење није нам добро познато, јер он није ништа писао, или нам није ништа од њега сачувано.<sup>5</sup> Изгле-

---

хришћанства, него само значи вођење једног живота лојалнијег у односу на римске законе. Изгледа, међутим, да Јевсевије има у виду једног Амонија заиста хришћанина, али који, по мишљењу других научника, не треба бити поистовећиван са неоплатоничарем Амонијем Сакасом (ср. *Quasten*, II, 123).

<sup>3</sup> Порфирије је, по свему судећи, био и сам раније хришћанин, па је напустио хришћанство и прешао у многобоштво. Сократ историчар (Цркв. историја III, 23. PG 67, 437—445) каже за Порфирија да је „добивши у Кесарији Палестинској батина од неких хришћана, и не подневши љутину, из огорчења напустио хришћанство, и мрзео оне који су га тукли, и отиснуо се у писање хулних књига против хришћанина, као што га је Јевсевије Памфило изобличио искритиковавши списе његове”. (Сократ има у виду Јевсевијева дела *Јеванђелска припрема* и *Јеванђелски доказ*, списе који су уперени против Порфирија). Да је Порфирије био једно време хришћанин то тврди и Аристокрит из 5. века, а у новије време А. Харнак. Оригена је Порфирије упознао у Кесарији Палестинској, јер је био родом из Тира (рођен 232. г.), па је можда чак био неко време и ученик Оригенов. Ученик пак Платинов постао је у Риму око 262. г. и по смрти Платиновој настанио се на Сицилији, тј. око 270. г., када је написао и своје дело „Против хришћана” у 15 књига.

<sup>4</sup> У „Животу Платиновом” (на почетку Платинових *Енеада*, изд. *E. Bréhier*, Paris 1960, „*Les belles lettres*”) Порфирије наводи да су код Амонија били ученици: Хереније, Ориген и Плотин. Међу историчарима философије и патролозима постоји неслагање да ли је ту реч о хришћанском Оригену или је постојао и други Ориген, многобожац. Плотин је био млађи за око 20 година од хришћанског Оригена, тако да се према хронологији „Живота Платиновог” тешко може усагласити да су они били истовремено ученици Амонијеви. Плотин је рођен 203/5. г. и у Амонијеву школу ступио је тек у својој 28. години, тј. око 231/2. г., када Ориген већ прелази из Александрије у Кесарију. Порфирије даље спомиње да је на једно предавање Платиново, свакако у Риму (дакле од 245. г. па надаље), дошао да присуствује и Ориген, па се Плотин зацрвенео „знајући да говори онима који већ знају шта ће говорити” (*Живот Платинов*, 3 и 14). Није искључено да је наш Ориген, кад је долазио у Рим ишао да чује предавања Платинова, али немамо података о Оригеновом путовању у тако касне године у Рим. Порфирије пак ни једном речју не повезује Оригена из „Живота Платиновог” са Оригеном хришћанином о коме онако иронично говори у наведеном одломку код Јевсевија. Ипак, постоји низ озбиљних научника који заступају мишљење да се ради о једном истом Оригену, док други тврде да су постојала два истоимена ученика Амонијева, један хришћанин а други многобожац.

<sup>5</sup> Свети патријарх Фотије у својој *Библиотеци*, кодекси 214 и 251 (изд. *R. Henry*, „*Les belles lettres*», Paris 1965/74, т IV и VII), доноси спис неоплатоничара Јерокла (из 5. века) „О Промислу”, у којем се изгледа излаже учење

да, међутим, да је основна карактеристика Амонијевог философског система била — средњи платонизам са доста еклектизма, као што је то био случај и код његовог ученика Плотина, како с правом вели Е. Врџиер,<sup>6</sup> а ми бисмо додали — и код нашег Оригена. Тај систем еклектизма са доминантним платонизмом састојао се не у супротстављању, него у трансформисању учења позајмљених из разних философских школа да би све то послужило уздизању душе и духовнијем тумачењу бића и стварности. То је уствари био више мистички него чисто интелектуални платонизам, више једна религиозна философија, него спекулативно сазнање. Отуда је систем средњег платонизма попримио у себе, највише преко Антиоха Аскалонског и Плутарха, а затим и преко Нуминија и Амонија Сакаса, елементе стојичког морала и есхатологије питагорејаца, а и елементе многих других философских система, осим наравно оних атеистичких — тј. скептика, епикурејаца и перипатетика (које је и Ориген одбацивао и својим ученицима их забрањивао, као што ћемо даље видети).

Не наводи узалуд Порфирије толика и тако разноврсна имена грчких философа из разних школа и праваца, да би показао кога је све читао и чијим се делима користио Ориген. Карактеристично је да он скоро иста имена наводи и када говори којим се философима служио Плотин у својој школи, тј. чије је још коментаре осим Платона Плотин читао и тумачио својим ученицима: „Севера, Кронија, Нуминија, Гаја и Атика, а од перипатетика Аспасија, Александра и Адраста и још друге који се нађу” (Живот Платинов, 14). Платон је, дакле, био главна инспирација и Оригена и Плотина, као и њиховог учитеља Амонија, али су уз Платона и платоничаре сви они користили и низ других философа из других школа и система.

О Платону, којег је Ориген више од свих других философа изучавао и ценио (по његовом сопственом признању — *Против Целса* 5, 57) и чији је утицај на Оригена и његов систем предоминантан, није потребно много говорити. „Утицај Платонов на Оригена, како правилно примећује Анри Крузел,<sup>7</sup> не може бити упоређен ни са ким другим, осим Светог Писма, и изузев можда Филона, преко кога му опет долазе елементи платонски, измешани са стојичким елементима и већ сучељени са јудејским Откривењем. Оригеново виђење света дубоко је прожето Платоновим егземпларизмом, престављањем универзума у два плана, небеском и земаљском, од којих је један образац, а други слика његова: то налазимо у његовој христологији, његовој антропологији, његовој мистици, аскези и моралу. Он има вероватно и изванредан утицај на Оригенову тенденцију ка субординатизму (у учењу о Св. Тројици). Платонизам је изгледа одговоран и за најнајстрашнију тачку оригеновске мисли, једину која је јасна почев од

---

Амонија Сакаса о Промислу, души, свету, слободи воље и судбини, и где се као његови ученици наводе Ориген и Плотин. Иако каснији, спис је врло карактеристичан, тако да у извесним учењима Јерокла неки (као напр. Hal Koch) виде велике сличности са Оригеновим учењем. (Ср. J. Daniélou, Origène, стр. 89). Изванредан резиме Амонијевог учења о човеку налази се и код Немесија, епископа Емеског (5. век), у делу „О природи човека” (PG 40, 537, 593).

<sup>6</sup> У уводу у Порфиријев „Живот Платинов” и Платинове „Енеаде”: Plotin, *Ennéades*, I, Paris 1960, p. IV.

<sup>7</sup> Origène et la philosophie, 49—50.

самог дела Оригеновог као таквог, а то је — хипотеза о преегзистенцији душа". Под платонизмом овде свакако треба разумети не само и искључиво дела и учење Платоново, него и сав онај, као што рекосмо, еклектизам и синкретизам који је преко Платонових следбеника ушао у систем платонизма, почев од 4. века пре Христа па све до 3. века после Христа, када се јавио Амоније, Плотин и Ориген, и када је из тог и таквог платонизма (названог *средњи платонизам*) настао неоплатонизам. Платона и његову школу, као и слична платонизму философска учења која су узвишенија и духовнија (а која су уствари ушла у систем средњег и новог платонизма) Ориген назива „премудрошћу Божјом” и сматра да та учења „μετεχούσι τὴ τοῦ Λόγου”, тј. заједничаре у Логосу Божјем: „Философска учења код Јелина, која су истакнутија по вредности и узвишенија”, „учења која уздижу душу од овдашњих ствари ка блаженству које је код Бога и ка ономе што се назива Његовим царством, и која уче да се презире све чулно и видљиво као пролазно, и да се стреми ка невидљивоме и сагледава оно што се не види, та учења назива (Ап. Павле) премудрошћу Божјом” (Против Целса 3, 47 и Тумач. Јована II, 3).

Треба ипак рећи да се Ориген, и поред тога што Порфирије за њега вели да се „није одвајао од Платона”, понегде ипак односи критички према Платону и поједине његове ставове критикује и одбацује. Тако, он исправља мисао Платонову да је, иако с тешкоћом, ипак могуће познати Бога, па додаје да човек не може познати Бога ако му то Бог не открије и не пошаље му своју благодат (Против Целса 7, 42, 44; 6, 13).<sup>8</sup> Ориген истиче да је хришћанско библијско Откривење узвишеније од сваке философије, па и Платонове, и он одбацује Платоново веровање у метенсоматосис; такође исмева и Платоново идолопоклонство (Против Целса 1, 20; 4, 17; 6, 4, 17; 7, 42). Али нажалост, ни овакав критички став Оригенов према Платону није га избавио из мреже платонизма и уопште утицаја јелинске философије у коју се заплео, о чему ће бити више говора у трећем делу овог чланка.

Осим Платона, Порфирије наводи да се Ориген „дружио” и са списима још других философа, и као првог наводи Нуминија. Нуминије је био сиријски философ (пореком семит) из Апамеје у Сирији, и живео је у другој половини 2. века после Христа. По философији је био питагорејац али и средњи платоничар (јер је већ код Платона нашао елементе примљене од Питагоре), а свој философски систем комбиновао је са оријенталним веровањима и са Јудаизмом. На тај начин је био најутицајнији претеча неоплатонизма и, према Немесију Емеском, Амоније Сакас је био под његовим утицајем, а свакако онда и Плотин и наш Ориген. Ориген га цитира на више места (Против Целса, 1, 15; 4, 51; 5, 7, 51, 57) и тврди да се он служио и речима библијских Пророка и да их је тумачио алегоријски. Ево једног карактеристичног одломка Оригеновог о Нуминију: „А ја

<sup>8</sup> На исту Платонову мисао (из *Тимеја* V, 28C) још конкретније одговара касније Св. Григорије Богослов у својим *Беседама о Теологији* (ср. II, 4. PG 36, 29).

знам и Нуминија питагорејца, мужа који је далеко најбољи коментатор Платона и који је зналачки заступао питагорејско учење, — да је он на много места у својим књигама износио одломке из Мојсија и Пророка и да их је не на неки невероватан начин алегоријски тумачио, као напр. у *Епопи* и у списима О бројевима и О месту. У трећој пак књизи *О добру* он износи и једну историју о Исусу, не наводећи његово име, и онда је алегоријски тумачи, колико пак успешно или неуспешно то остављамо да кажемо другом приликом. Он излаже и историју о Мојсију и Јану и Јамврију. Али нећемо се сада тиме хвалити, него прихватамо већма њега неголи Целса и друге Јелине, јер је он из љубави да сазна хтео да испита и наше списе (тј. Свето Писмо) и према њима се понео не као према глупим списима, него као према књигама које треба алегоријски тумачити” (Против Целса 4, 51).

Да је Ориген овим навођењем Нуминија хтео да правда и свој начин алегоријског тумачења Светог Писма, особито Старог Завета, то је несумњиво из наведеног текста, као што је несумњиво и то да је Нуминије заиста користио јеврејске Пророке и Мојсија, тако да је остала позната његова изрека: „Шта је Платон него Мојсије који атички говори” (Fragm. 10 и код Климента Александријског, Стромате I, 22). Али, овде је по среди и нешто ваше: Ориген заиста има доста сродних елемената са Нуминијем, јер обојица употребљавају алегоријско тумачење, обојица инсистирају на бестелесности Бога, обојица говоре о „три Бога” (ср. Против Целса 5, 7; Тумач. на Јована II, 2—3 и код Јевсевија, Јеванђ. Припрема 11, 17. 23), при чему Нуминијева концепција „другога Бога”, по оцени многих, утиче на Оригеново схватање Логоса. И за Нуминија као и за Оригена једино је Бог  $\alpha\upsilon\tau\omicron\alpha\upsilon\tau\omicron\varsigma$ , док је Демијург Нуминијев или Логос Оригенов добар само по партиципацији или по подражавању Оца, тј. није добар од себе, него му доброта долази од „Првога” (дакле изразита субординација). Свакако да Ориген не следује Нуминија у свему, али је тешко порећи утицај овог философа како на Оригена тако и на неоплатонизам уопште. Каснији Свети Оци, особито Св. Атанасије и велики Кападокијски Оци, и поред извесног цењења Оригена, у својој борби са Аријанизмом и његовим учењем о Богу морали су да изврше неопходно расецање и пресецање Оригенових веза и опасних сплетова са утицајима и наносима грчке философије управо у учењу о Божанској Тријади.

Порфирије даље наводи имена још неколико философа чијим се делима служио Ориген. То су: Кроније, питагорејац из 2. века после Христа; Аполофан, стојик из Антиохије (из 3. века после Христа); Лонгин, ритор и философ из Атине (такође 3. век), писац дела „О начелима”, за кога је Плотин по прочитању тога дела рекао да „филолог (тј. ритор) јесте, али философ није” (Живот Платинов, 14). У својој студији о Оригену *J. Daniélou* (стр. 105—7) предлаже да би у тексту Порфиријевом уместо имена овог Лонгина могло бити читано име философа Албина, платоничара с краја 2. века, такође из Атине, који у свом делу *Дидаскаликос* говори такође „о начелима”, и ово његово дело има распоред веома сличан Оригеновом делу „О начелима”. И не само распоред, него су многа иста питања третира-

на код обадвојице доста слично: учење о „првом“ и „другом“ Богу, о Промислу божанском, о свету, о преегзистенцији душа, о звездама, и друга слична питања третирана су из аналогне перспективе (ib. стр. 108).

Уз горња имена философа, Порфирије наводи још и Модерата, питагорејца из 1—2. века после Христа; Херемона, стојичара и астролога из Александрије (такође 1. век), и Корнута, млађег стојичара из Либије у Африци (1. век), који се бавио алегоријским тумачењем грчких митова и иза себе је оставио спис или приручник: „Преглед онога што је предано о јелинској теологији”.<sup>9</sup>

Ориген је и без Корнута имао доста образаца и примера за употребу алегорије у тумачењу Св. Писма, као што је напр. био Аристотел, Јудеј из Александрије из 2. века пре Христа (ср. 2 Макавејска 1, 10), философ перипатетик, који је претходио Филону у његовом алегоријском тумачењу Старог Завета, тако да њих обојица претходе Оригену не само у примени алегоризма у Библији, него и у повезивању библијског Откривења са грчком философијом. Алегорију је, видели смо, примењивао и Нуминије, а такође и Хрисип, малоазијски стојички философ из 3. века пре Христа, кога је Ориген ценио и употребљавао и на више места је цитирао његову употребу алегоризма (Против Целса, 1, 64; 2, 12; 4, 43. 48; 5, 57). Најзад, Ориген је имао пред собом и Плутарха (50—125. г. после Христа), философа платоничара, чија је дела изучавао и користио и уважавао његову примену стојичке и питагорејске алегорије на египатске митове. Плутарх је овим својим интересовањем за египатске религиозне митове показао да постоје контакти и везе платонизма и теологије египатских писаца, што ће се на хришћанском тлу испољити касније (у 2. и 3. веку) у гностицизму, особито Валентиновом. Иако се Ориген против јереси гностицизма читав живот борио, за разлику од Св. Иринеја Лионског који му је претходио, он није успео да изађе из платоновске визије света и човека, присутне несумњиво на свој начин и у хришћанском гностицизму (уз, наравно, источни дуализам). На крају, не треба заборавити ни Оригеново коришћење Аристотела, кога Ориген, иако га назива „исувише људским”, ипак и изучава и користи (особито у „Против Целса” а и у другим делима), тако да је могуће чак говорити о извесном „аристотелизму” Оригена (како веле Г. Флоровски и А. Крузел). Неоплатоничар Јерокло (у 5. веку после Христа) говори о Амонију Сакасу, учитељу Оригена и Плотина,<sup>10</sup> да је он јасно показао дубоко слагање између Платона и Аристотела, што у сваком случају значи да су се многи елементи аристотелизма већ налазили у средњем платонизму и затим у неоплатонизму, па дакле и код Оригена. Истина, Ориген критикује Аристотелову перипатетичку школу у више наврата и за ваше тема, али су ипак извесни елементи дијалектике и психологије Аристотелове прешли и код Оригена. Аристотелов утицај огледа се још и у Оригеновом литерарном маниру, у навици да јасно поставља и рашчлањује апорије и недоумице. Међутим, мистицизам Оригена и рацио-

<sup>9</sup> Податке о свим овим философима читалац може наћи код *J. Daniélou, Origène*, pp. 94—108.

<sup>10</sup> Видети код *Св. Фотија*, Библиотека 214 и 251. Ср. напред примедбу 5.

нализам Аристотела нису могли ићи заједно. Како умесно примећује Крузел за каснији однос Аристотела и Оригена: када је касније, у 13. веку, дошло на латинском западу до обнове аристотелизма (у схоластици), то је био знак за опадање скоро сваког оригеновског утицаја у западној средњовековној теологији. Ово пак, по нашем мишљењу, ипак није било добро. Јер у оригеновској и чак „платонској” проблематици и приступу неким проблемима није све било за одбацивање, и Источни Оци су показали да је могућ био и један хришћански платонизам (напр. код Св. Методија Олимпског, Св. Григорија Ниског), али наравно без оригеновских застрањења и заблуда. Источна Црква и теологија судила је и осудила Оригена, као што ћемо даље видети, али није све из Оригена било суђено и осуђено, јер није све ни било за осуду и одбацивање, што најбоље показује богословски рад Кападокијских Отаца и Св. Максима Исповедника, богослова филозофски образованих који су се ухватили у коштац са многим платонско-оригеновским темама и мотивима, не допуштајући притом платонизацију хришћанске богословско-филозофске мисли, него је изнутра преображавајући Јеванђељем и благодатним опитом Цркве. И они су се служили грчком филозофијом и платонизмом, али му нису подлегли попут Оригена. Но о томе касније.

Слично Порфирију, и блажени Јероним<sup>10a</sup> говори о томе како је Ориген, у свом делу *Стромате* (данас изгубљеном),<sup>11</sup> упоређивао и савњивао хришћанске и филозофске сентенце и максиме, и све хришћанске догмате потврђивао наводима из Платона, Аристотела, Нуминија и Корнута (Писмо 70, 4). Јероним у томе не види никакво зло, јер се, вели он, Ориген у том погледу угледао на многе своје претходнике, особито на хришћанске апологете. Поготову је Ориген учио грчку филозофију и њену употребу и примену у хришћанству код својих претходника Пантена и Климента, нарочито код овог другог истакнутог александријског учитеља, који је у филозофији, по речима Јеронимовим, био »*vir omnium eruditissimus*« и чија дела показују „само срце филозофије” (ib.). Шта је, међутим, Ориген могао научити од Климента познато је: то је — прецењивање филозофије и интелектуализма („гносиса”) уз претерани алегоризам у тумачењу Старог и Новог Завета (на основу чега је Климент могао заступати и јелинска „безбоштва и митове”: вечност материје и идеја, метемпсихозу, мноштво светова пре Адама, неправилно учење о Сину Божјем и Његовом оваплоћењу, као што све то Клименту приписује, не без разлога, Св. Фотије на основу дела „*Ипотипосис*” које је данас изгубљено — *Библиотека*, 109). Климент је све ово чинио

<sup>10a</sup> У Писму 70, упућеном оратору римском Магнусу, где Јероним брани право хришћана да се служе световним писцима и указује на бројне преседаје тога пре себе, међу којима наводи и Оригена. (Писма Јеронимова користимо у изд. *J. Labourt*, у 8 томова, Paris 1949/63 («*Les belles lettres*», t. III, 209—213). Збирка Јеронимових Писама, у којој се налазе и писма Св. Епифанија, Теофила Александријског и других, садржи веома обиман материјал о Оригену и оригенизму. Анализу Јеронимових података даје такође *P. Nautin*.

<sup>11</sup> По угледу на Климента Александријског и Ориген је још у Александрији (по Јевсевију у време Александра Севера — 6, 24) написао дело *Стромате* = ћилими, у 10 књига. Ово рано дело своје спомиње и сам Ориген у 13. тому Тумачења на Јована. Неки одломци *Стромате* сачувани су код Јеронима.

са циљем да усклади грчку философију и хришћанску веру, да скоро изједначи библијско натприродно и јелинско „природно“ откривење. Међутим, због тога ни код њега, као ни после код Оригена, није сагледана и схваћена у правим својим димензијама и у своме јединственом значењу искључиво хришћанска *тајна Богочовека*, тајна откривења Јединородног Сина Божјег, Оваплоћеног и Очовеченог у овом нашем свету и историји. У томе је њихов главни промашај, но о томе опширније касније.

На крају, када се тиче питања Оригеновог изучавања и коришћења грчке философије и његовог односа према њој, да наведемо и сведочанство његовог ученика Григорија, каснијег мисионара у Понту и епископа Неокесаријског (око 213—270. г). Истина, он је Оригена слушао тек у Кесаријској школи, после преласка из Александрије, о чему ћемо рећи ниже, али то ништа не мења у самој ствари; напротив — Ориген је тек у Кесарији Палестинској своју богословско-философску школу довео до врхунца. Као што Ориген за себе није хтео да му остане непознато „ниједно учење јелинско“, тако је и овде у својој школи настојао да научи и образује своје ученике. Његова широка култура грчког философа и хришћанског богослова одражавала се и у њему као предавачу и професору, у његовом начину на који је руководио и васпитавао своје ученике и слушаоце у теологији и у философији. Учио нас је богословљу, вели Св. Григорије Неокесаријски у свом *Захвалном говору* посвећеном Оригену при растанку, „тражећи да се бавимо философијом, сабирајући и читајући са сваким усрђем све списе стварих и философа и песника, ништа не одбијајући нити одбацујући — јер нисмо још могли имати праву способност процењивања — осим онога што је од безбожника (мисли се углавном на епикурејце — прим. Ј. А.), који су уједно отпали и од људских појмова, и који говоре да нема Бога ни Промисла, — јер то (учење безбожника) није достојно ни да се чита, да се не би душа наша, која жели да побожно мисли, у нечему упрљала слушајући речи противне угађању Богу. . . А тражио је да се бавимо и изучавамо све друге списе (философа) не предпочитујући посебно ниједну философску школу или учење, нити је пак одбацујући, било јелинску било варварску, него све слушајући и учећи, што је било и мудро и вешто“ (§ 13. PG 10, 1088). Ориген нас није, наставља Григорије, уводио „само у један философски систем, нити желео да идемо за његовим учењем, него је нас уводио у све, не хотећи да будемо неискусни ни у једном јелинском учењу. . . Изабирао је и давао нам све што је код сваког философа било корисно и истинито, а одбацивао је оно што је лажно, особито што се односи на побожност људи. Саветовао је пак да ничему и никому посебно не посвећујемо пажњу, чак ни ако је неко посведочен од свих људи да је свемудар (λάνσοφος), него само да обраћамо пажњу на Бога и на Његове Пророке“ — тј. на Свето Писмо (ib. 14—15).

Одушевљењу Григоријевом за Оригена и његов метод предавања философије и коришћења њоме као да нема краја,<sup>11a</sup> и из тог

<sup>11a</sup> „Једно ми је само било мило и вољено: философија и њен велики наставник, овај божанствени човек“, вели Григорије (Захвална реч, 6). Поставши касније епископ у Понту, Григорије је следовао само ономе што је у Ори-

одушевљења он даље вели: „Ништа нам дакле није било забрањено, јер ништа није било сакривено и неприступачно, него је било могуће изучавати сваку науку, и варварску и јелинску, и мистичку и етичку, и божанску и човечанску, све са сваком слободом обходити и истраживати, и испуњавати се и наслађивати свима добрима душе, било да је то неко старо учење истине, или да има неко друго што заслужује такво име, ми смо у свему томе били, имајући дивну и потпуну спремину и власт тих прелепих виђења. Једном речју: био је то заиста прави рај, подражавалац великог раја Божјег” (ib. 15. PG 10, 1096). Од ових речи Св. Григорија, тада још младог и препуног захвалности према своме великом учитељу, нема можда веће похвале Оригену и његовом односу према грчкој философији, тако да изгледа да ту није било никаквог проблема. Међутим, питање тог односа ипак је било много сложеније, драматичније и трагичније за самог Оригена. Није Ориген био само вешт и савестан пробирач и еклектик, него човек пун унутрашњег драматизма. У њему је била присутна напетост и борба између философа и хришћанина, ватреног у свему и доследног, али и метежног и противречног, јер је то била уствари борба и сукоб двају светова његовог доба у Оригеновој души — хришћанске Цркве и античког света (Г. Флоровски). И макар како то изгледало чудно и за многе можда сасвим неприхватљиво као објашњење, ипак Оригенов сукоб са његовим епископом у Александрији Димитријем био је уствари и сукоб јелинизма, тачније јелинствујућег хришћанства, и Цркве Христове, црквеног хришћанства.

Сукоб Оригена са епископом александријским Димитријем, према Јевсевију (6, 8, 4—5), дошао је због „људске слабости” Димитријева, тј. из зависти и нетрпељивости његове према све већој слави и угледу Оригеновом, који је Ориген уживао не само у Александрији и Египту, него и широм тадашњег грчко-римског света, од Арабије све до Рима. Пристрасност пак Јевсевијева у овом објашњењу очигледно је присутна, и ми не бисмо смели свести цео тај сукоб само на људске слабости Димитријева, које су свакако присутне, али не и решавајуће. Ориген је, наиме, александријску школу био преуредио тако да је она постала не више проста катихетска школа, него више теолошко-философска школа, са вероватно израженом тенденцијом Оригеновом за самосталношћу, и то свакако чини један од узрока почетка хлађења Димитријевог према Оригену. По мишљењу професора П. Христу то је и био разлог што сам архиепископ Димитрије није понудио Оригену свештенички чин, који је Ориген свакако желео, зато што се епископ бојао да се школа не одвоји потпуно од њега. Други пак разлог њиховог сукоба, за који, истина, немамо много података, сигурно је и Димитријево све веће незадовољство извесним Оригеновим тумачењима и учењима (J. Daniélou).<sup>12</sup> Но пре тога, догађаји су текли овако.

геновом учењу било здраво, што се види и из његових каснијих дела. (Овај свој опроштајни *Захвални говор* Оригену одржао је Григорије на крају свога школовања у Кесарији, у једној „малој академској сеанси”, 238. или 245. г. Најновије критичко издање H. Crouzel-a „Sources Chrétiennes” No. 148, Paris 1969).

<sup>12</sup> Протестантски патролог Hans von Campenhausen (Les Pères grecs, p. 75) изнео је и следеће мишљење: „Овај сукоб, који је изгледа настао случајно

Оригенов углед растао је и ширио се, тако да је њему са свих страна долазио све већи број ученика. С друге стране, њему као већ чувеном хришћанском учитељу долазили су са више страна позиви да дође у помоћ Црквама или у посету појединим истакнутим лицима ради разговора, чиме је опет и сам он проносио славу о себи. Тако је, негде око 215. године, римски гувернер Арабије својим званично упућеним писмом у Александрију тражио посету Оригенову, да би са њим разговарао о хришћанској вери, што је епископ Димитрије и дозволио, те је Ориген ту жељу и испунио. Следеће 216. године, када је император Каракала послао своју војску у Александрију ради освете грађанима због изругивања, у Александрији је наступило гоњење које је уствари погодило само хришћане, тако да је Ориген морао да бежи из града, и он је тада отишао у Палестину. У Палестини буде срдечно примљен од његових уважаваца и пријатеља, епископа Јерусалимског Александра (свог школског друга из Александријске школе — Јевсевије 6, 14, 8—9) и Кесаријског Теоктиста. Они су га том приликом позвали, иако још увек лаика, да у њиховим црквама беседи и јавно тумачи Свето Писмо, што је Ориген и прихватио. Чувши за то, епископ Димитрије је писмено протестовао, јер у Александријској Цркви није био обичај да лаици говоре у цркви и то још у присуству епископа. Иако су се споменути епископи позивали на другачију праксу у другим Црквама, Димитрије је одмах опозвао Оригена, и овај се вратио у Александрију и наставио свој даљи рад у школи (Јевсевије 6, 19, 16—19). Али, ово је већ био први сукоб Оригенов са својим епископом. Неколико година касније, овај ће се сукоб поновити и довести до коначног раскида. Дотле пак, Ориген је радио у Александрији и путовао по позивима у разна места на Исток и на Запад.

Око 230. године или неку годину касније добио је позив од мајке императора Александра Севера, Јулије Мамеје, да дође да с њом разговара о хришћанској вери. У пратњи посланог у ту сврху одреда војске, Ориген је отишао у Антиохију и са овом „најпобожнијом женом“, како је називају Јевсевије и Јероним (6, 21, 3—4; *De vir. il.* 54), разговарао о хришћанству. Не знамо да ли је ова царица била или постала хришћанка, но вероватније је претпоставити да се она интересовала за хришћанско учење и веровање више из једног општег религиозног синкретизма. После тога, око 232. године, Ориген буде

---

или изазван каприциозно, ипак је индикативан једног дубљег сукоба чију, истина, важност и значење учесници те драме нису могли још осетити. Ориген, и поред свог мирног карактера и личног смирења, није коначно могао да призна епископату ауторитет на који је овај претендовао, и то из самог разлога својих основних религиозних и теолошких концепција. По њему, живо и делатно сазнање, просветљење истином, једном речју: оно што је есенцијално, не може бити пренето ни вршено службено, официјално. Сва права која поседује епископ, тајне које он врши, власт екскомуницирања и опраштања коју он поседује, све то, узето само по себи, остаје само „спољашњи“ гестови ако нису плодотворно вршени једном стварном унутрашњом влашћу. Ово мишљење Кампенхаузена, иако у позадини открива протестантску концепцију Цркве и места епископа у њој, чини се ипак да није без основа. Потајна гордост „посвећених“, „духовних“, „гностика“ тешко да није била присутна и у Оригену. Она се назире и у његовом понекад тако самовољном манипулисању библијским текстовима, у његовом интелектуализму, у његовом недоосећању тајне Христа и Његовог кенозиса, у неосећању тајне саборности Цркве.

послан у Ахају, тј. Грчку, по потреби неких „црквених ствари“, да помогне тамошњој Цркви у борби са јеретичима (Јероним, *De viris ill.* 54). Пролазећи на овом путу за Грчку кроз Кесарију Палестинску, епископ Теоктист Кесаријоки (уз сагласност и Александра Јерусалимског) хиротонише Оригена за презвитера, не питајући о томе његовог надлежног епископа Димитрија Александријског. Није јасно како је сам Ориген пристао на то, да ли је и сам то желео или је тек под притиском пријатеља попустио. У сваком случају карактеристично је да му Димитрије до сада није давао ни нудио свештенички чин. Можда су се Ориген и ови Палестински епископи надали да ће оваквим стављањем Димитрија пред свршен чин приволети га да прихвати и одобри рукоположење Оригеново, али су се у томе преварили, јер је Димитрије одмах реаговао осудом тога њиховог акта (што Јевсевије, очигледно апологетски, „образложује“ Димитријевим завиђењем слави и мудрости и утицају Оригеновом — 6, 8, 5 и 23, 4). Наиме, на сабору у Александрији 232/3. године Димитрије је осудио поступак око рукополагања Оригена, а самом Оригену је забранио повратак на дужност у Александријску Цркву. Чувши за ту одлуку Ориген се брзо врати у Александрију, али је све било узалуд. Други сабор у Александрији исте те године осуди га коначно и рашчини, наводећи притом као канонску сметњу и канонски преступ то што је он себе раније ушхопио.<sup>13</sup> Овом одлуком су самим тим оптужени и епископи који су се овако понели и такав канонски преступ учинили (6, 8, 4—5; ср. и Фотије, Библиотека 118). О овом свом акту Димитрије је саборским писмом обавестио скоро све Цркве и оне су углавном све прихватиле и потврдиле његову осуду Оригена, изузев Црква у Палестини, Арабији, Феникији и Ахаји које се с том одлуком нису сложиле (Јероним, *De viris ill.* 54 и Писмо 33, 5). Можда су приликом ове Димитријеве осуде Оригена биле већ тада истакнуте и извесне јеретичке заблуде његове, али се не види да су оне имале и неки битнији утицај на саму одлуку (П. Христу).<sup>14</sup> Одлуку

<sup>13</sup> Постоји низ канона Апостолских (21—24) који забрањују својеволјни евнухизам (То исто говори и 1. канон I Васељенског Сабора). Ако ови канони и нису можда текстуално постојали у Оригеново време, они, одајући несумњиво стару праксу Цркве, сведоче о неприхватљивости кастрације од стране Цркве (то су забрањивали и римски закони почев од цара Адријана, 117—138. г.). Отуда је мало вероватна апологетска тврдња Јевсевијева: да је Димитрије раније био одобрио такав поступак Оригена са собом (6, 8, 3), па је тек касније, „немајући друге оптужбе“, навео то као разлог осуде. Вероватније је да је Димитрије ћутке прешао преко тога и назначио Оригена само за учитеља катихетске школе, али га није мислио никада рукополагати. — Случај Мелитона, епископа Сардског (из 2. века), названог „евнух“ (код Јевсевија 5, 24, 5), што највероватније означава уздржљивца и девственика или пак невољног евнуха, очигледно није могао бити навођен у одбрану Оригена.

<sup>14</sup> Још је у старини постојало мишљење да су Оригенове догматске заблуде допринеле његовој осуди, и оно се базирало на одломцима Оригенових писама (сачуваних код Руфина, *De adulteratione librorum Origenis*, и Јеронима, *Adversus Rufini* II, 18 и Писмо 84, 10) у којима се Ориген жали неким својим пријатељима из Александрије да су му други кварили и извртали његове списе и где такође одбацује приписивану му тврдњу да се и ђаво може спасти. О постојању таквог мишљења сведочи и Јеронимово Писмо 33, 5 (писано око 385. г. док је Јероним био расположенији према Оригену), где се вели да је и Римска Црква, усвајајући Димитријеву осуду Оригена, одржала и она један скуп против Оригена, „не због његовог новачења у догматима, нити због јере-

о одлучењу и рашчињењу Оригена није хтео да промени ни скори наследник Димитријев Херакло, код кога је Ориген ускоро дошао у Александрију (пошто је Димитрије умро већ 232/3. г.) и покушао да буде примљен као код свог ранијег ученика и сарадника.<sup>15</sup> Тако је Ориген био принуђен да дефинитивно напусти Александрију и пређе у Кесарију Палестинску. Како је Ориген поднео ову буру са „ветровима зла” из Египта, трудећи се и борећи се да не дозволи „злим помислима да му не унесу буру и у душу”, описује донекле он сам своје пријатељу Амвросију у наставку тумачења Јеванђеља Јовановог (књига 6, 2), које је тумачење продужио у Кесарији. Ипак он прегони када притом каже за себе да је „избављен и земље Египатске” попут народа Божјег Израиља.<sup>15a</sup>

Епископ Кесаријски Теоктист помогао је Оригену да у Кесарији Палестинској отвори нову богословско-философску школу и да тамо, са мањим прекидима, настави свој рад до краја живота (од 232—354. г.). Ориген је и у Кесарији стекао велики број ученика и студената, као што нам то потврђује Јевсевије: „Док је Ориген у Кесарији вршио свој уобичајени посао, многи су му долазили, не

си, како то настоје сада да представе бесни пси, него зато што они нису могли да поднесу славу његове елоквентности и знања, јер кад он говори сви изгледају неми”. Како је и Јеронимов став према Оригену био променљив, остаје нам да закључимо да догматске заблуде Оригенове највероватније нису истичане у његовој осуди, јер како би иначе извесне Цркве могле не прихватити одлуку о његовој осуди као јеретика, и како би Ориген могао слободно учити у Кесарији толико времена после, имајући за своје слушаоце чак и епископе чија православност никада није била довођена у питање (ср. и Д. Баланос). Па ипак, и поред свега тога, ускоро су се и у новој средини где је Ориген живео и учио испољиле сумње у Оригенову православност, о чему сведочи и његово сопствено писмо из овога доба, упућено епископу Римском Фабијану (236—250. г.) и другим епископима, где је Ориген свакако био принуђен да даје извесна објашњења о својој вери. О томе нам сведочи Јевсевије: „А писао је и Фабијану, епископу Римском, и многим другим старешинама Црква о својој правоверности” (6, 36, 4). У овом контексту постају нам схватљивије речи из напред наведеног Јеронимовог писма које, и поред Јеронимовог ограђивања, уствари сведоче да је подозрење наспрам Оригенове православности постојало већ тада код мањег или већег броја црквених људи, па и епископа. Уосталом, Јеронимово писмо из каснијег доба (Писмо 84, 10 из 399. г.) јасно говори да се сам Ориген у споменутом писму папи Фабијану „кајао што је написао такве списе”, и да кривицу за њихово објављивање Ориген баца на Амвросија. — Очигледно да Јероним, без обзира на његову променљивост, износи из писма Оригеновог више него ли Јевсевије (а зна се да је Јероним лично видео и користио у Кесарији збирку Оригенових писама). Детаљну анализу Оригенове преписке даје *P. Nautin*, али она није увек прихватљива.

<sup>15</sup> Херакло је изгледа био посебно непријатељски расположен према Оригену, о чему нам сведочи нешто каснији епископ Александријски, Св. свештеномученик Петар († 311. г.), а то сведочи касније и архиепископ Теофило (оба текста наведени код цара Јустинијана, АСО III, 197.202). Херакла је, по смрти 247. г., наследио на Александријској епископској катедри Св. Дионисија Велики († 265. г.), дотадашњи учитељ Александријске школе, а пре тога ученик Оригнов. Интересантно је да ни он није ништа учинио ни предузео да Оригена поврати у Александрију. Јевсевије (6, 46, 2) наводи само то да је Дионисије, међу многим својим посланицима које је написао, упутио једну и Оригену „о мучеништву”, највероватније 251. г. када је под Декијем Ориген био затворен и мучен.

<sup>15a</sup> У својој *Захвалној речи*, одржаној пред Оригеном 238. или 245. у Кесарији, Григорије Неокесаријски намерно мимоилази да каже разлоге Оригеновог изгоњења из Египта: „Није моје да то образложујем, и не знам, и намерно мимоилазим” (§ 5).

само из околине, него и бројни студенти из даљине, напуштајући своје отаџбине и долазећи к њему" (6, 30). Оригенов ученик у Кесарији постао је и млади незнабожац Теодор, касније чувени епископ Неокесарије у Понту Св. Григорије Чудотворац. Заједно са својим братом Атинодором, каснијим епископом Амасијским, он је у Оригеновој школи провео 5 или 7 година (233—8 или 245) изучавајући теологију и философију код овог великог учитеља, коме ће зато на расстанку, сада већ хришћанин, Григорије упутити *Захвални говор*, у којем ће детаљно описати научни и педагошки рад Оригенов у Кесаријској школи. Оригена су слушали и од њега се учили, било директно у школи било по Црквама где је проповедао и тумачио Свето Писмо, не само споменути епископи — Теоктист Кесаријски и Александар Јерусалимски, него и други епископи, као што је био познати епископ Фирмилијан из Кесарије Кападокијске, за кога сведоче Јевсевије и Јероним да је често позивао к себи Оригена, или, „под изговором посете светим местима", сам је одлазио к њему у Палестину и учио се код њега Божанским Писмима (6, 27; *De viris ill.* 54).

У Кесарији је Ориген продужио свој рад на тумачењу Светога Писма и писању својих дела. За њим је тамо дошао и богати му пријатељ Амвросије који га је и овде, као и раније у Александрији, свестрано материјално помагао. Ориген је овде наставио и завршио своја тумачења на Јованово Јеванђеље (у 32 тома), књигу Постања, Псалме, на Пророка Исаију, на Јеванђеље Матејево (у 25 томова), на дванаест малих Пророка (такође у 25 томова, данас сасвим изгубљених), једном речју скоро на цело Свето Писмо Старог и Новог Завета (које је иначе тумачио у краћим *схолијама*, опширнијим *омилијама* и сасвим опширним *коментарима*, тзв. „*томосима*"). Ориген је у ово време (око 233—4. г.) написао и своје дело „*О молитви*" (према §§ 2 и 5 учинио је то на тражење пријатеља му Амвросија). Његове пак многобројне јавне беседе, које је сада такорећи свакодневно јавно држао у цркви у Кесарији, дозволио је сада, у свом старијем узрасту, да буду директно записиване од брзописаца (за које се постарао опет Амвросије), што Ориген раније није дозвољавао (Јевсевије 6, 32 и 36). Од ових беседа, тј. *омилија*, приличан број је сачуван и до данас (на делове Петокњижја, на Пророка Јеремију, на Лукино Јеванђеље и др.). На потстицај свога пријатеља Амвросија Ориген ће овде у Кесарији написати и своје велико апологетско дело *Против Целса*,<sup>16</sup> у осам књига, негде око 248. г. када је имао већ више од 60 година живота. Ово последње велико дело Оригеново, пребогато доказима његове философске и теолошке ерудиције,

<sup>16</sup> Грчки философ Целс из 2. века после Христа, платоничар, али по Оригену и епикурејац, написао је око 178. године оштру и грубу критику против Хришћанства у 4 књиге, под називом 'Αληθής λόγος.— О полемици Целсовој против Хришћанства писао је недавно код нас загребачки професор марксиста Б. Бошњак („Грчка филозофска критика Библије", Загреб 1971), али његова површина и с предубеђењем писана књига није ушла ни у стварну проблематику борбе између паганизма и Хришћанства ни још мање у проблем односа грчке философије и Хришћанства постављен код Оригена. — Најновије издање „Против Целса" приредио је М. Borret, у 5 томова, са уводом, коментарима и преводом на француски («Sources Chrétienues», Paris, № 132, 136, 147, 150, 227) и то смо издање ми овде користили.

пружа нам углавном верну слику завршног периода живота, рада и мишљења Оригеновог, исцрпан преглед његовог општег става према грчкој философији и хришћанском Откривењу. Међутим, како опште врлине и заслуге Оригенове, тако и његове главне заблуде, нису мање присутне у овом делу него у претходнима, тако да се на основу овог дела може рећи да се општа слика Оригенових схватања у старости много не разликује од онога што је садржано у његовим ранијим делима, особито у његовом релативно раном делу *О начелима*.<sup>17</sup> Ипак, концепције у овом великом апологетском делу Оригена, и поред извесних поновљених догматских заблуда из ранијих дела, постављене су зрелије и са више хришћанске трезвености и мудрости — јер се радило управо о односу Хришћанства и грчке философије —, и зато је ово дело било и остало у угледу и уважењу код многих хришћанских писаца до данас, па и данас оно није изгубило своју вредност. (Знатан део одломака *Филокалије*, састављене од Св. Василија Великог и Григорија Богослова из Оригенових дела, узети су из овог дела).

По смрти Александра Севера, император Максимин Трачанин (235—238. г.) обновио је гоњење на хришћане, том приликом Оригенови пријатељи Ђакон Амвросије и Протоктит, презвитер цркве у Кесарији Палестинској, буду ухваћени и бачени у тамницу. Тим поводом Ориген напише тада и упути њима свој спис *О мучеништву* („Протрептик ис мартирин”), подстичући их да са вером и без одступања до краја издрже страдања за Христа, — тема којом се Ориген целог живота одушевљавао, од детињства до старости своје, и

---

<sup>17</sup> Оригеново дело *О начелима* јесте његово вероватно прво велико, али и најпроблематичније дело (проблем се осложњава још и тиме што грчки оригинал овог дела, осим у одломцима, није сачуван, него само латински превод Руфинов, а он је намерно „поправљао” текст). На основу овога свога дела Ориген је углавном и био суђен и осуђен од Цркве за своје „јелинске заблуде”. Карактеристично је, мада не сасвим исправно, мишљење Маркела Анкирског (ватреног „никејца”, али уствари јеретика монархијанисте, дакле супротног Оригену, из 4. века), сачувано код Јевсевија (у делу „Против Маркела”, I, 4): „Ако треба рећи истину о Оригену, онда треба рећи ово: тек што је завршио са философским наукама, и одлучио да приступи божанским речима (Св. Писма), пре тачног појимања Писма, а због многог и ревносног спољашњег образовања, почињући да пише слабије него што је требало, повео је се за философским учењима и због њих нешто од тога није добро написао. А то се види из тога што је, сећајући се још Платонових догмата (тј. учења) и његовог схватања разлике начела (принципа), написао је књигу *О начелима* и тај је назив дао своме спису. А то је највећи доказ да ниокакле другде није узео почетак својих речи и наслов своје књиге, него из узетих од Платона речи... из Платоновог *Горгије*”. На ове Маркелове речи Јевсевије је одговорио негирањем сваке „заједнице” Оригена са Платоном, јер, вели, Платон нема дело „О начелима”, нити је Ориген мислио слично Платону о начелима, принципима, јер је знао само један непостали и ванвремени принцип — Оца. (*Против Маркела*, I, 4). — Међутим, горњи текст Маркелов, као и раније наведени Порфиријев, наводи на мисао да је Ориген најпре се заиста запојио грчком философијом, па је онда прешао на дубље изучавање и тумачење Св. Писма, притом „подводећи” многа његова места под унапред усвојене тезе узете из јелинске философске слике света. Отуда и дело „О начелима” није било једино за Оригена пресудно дело на основу којег је он суђен и осуђен, јер и друга бројна дела његова садрже такође „јелинске заблуде”. — Ово последње и као одговор Крузелу, Константиновићу и другима који мисле да је спорно само Оригеново дело „О начелима”.

на мучеништво и друге подстицао. За време овог Максиминовог гоњења Ориген је напустио Палестину и отишао у Кесарију Кападокијску на неко време, највероватније код епископа Фирмилијана Кесаријског (Јероним, *De viris ill.* 54). Према епископу Еленопољском Паладију (Лавсаик, 64), провео је ту у Кападокији око 2 године и то скривен у дому подвижнице Јулијане, учене хришћанске девственнице, коју спомиње и Јевсевије (ср. 6, 17). Када је затим Амвросије изишао из тамнице (око 239. г.) Ориген га је посетио у Никомидији (Писмо Јулијану Африкану, 1), а онда је одатле отишао и у Атину, где је остао неко време настављајући и тамо свој рад на тумачењу књиге Пророка Језекиља и Песме на Песмама, што ће завршити тек по повратку у Кесарију Палестинску (Јевсевије 6, 32).

Око 244. године Ориген буде позван у Арабију од тамошњих епископа да би дискутовао са епископом Берилем из Бостре Арабијске и истога повратио у праву веру, јер је био застранио у монархијанску јерес (јерес која је порицала реално постојање Ипостаси Сина Божјег и самим тим Свету Тројицу). После дужих разговора, вођених између Оригена, Берила и других епископа, Берил буде повраћен православљу, али вођени на овом сабору записник, о коме говори Јевсевије (6, 33, 1—3), није нам до данас сачуван. Сачуван је међутим записник диспута Оригеновог са Хераклидом и другима, опет арабијским епископима, одржан нешто касније, највероватније око 245. године такође у Арабији, где је Ориген поново био позван да помогне тамошњим Црквама против јеретика „Тнитопсихита“ (који су учили да заједно са телом људским умире и душа, али после у време васкрсења она поново оживљује — Јевсевије 6, 37). Сачувани текст овог дијалога, под именом „Разговор Оригена са Хераклидом и осталим епископима о Оцу, Сину и души“, откривен недавно на једном египатском папирусу (нађеном близу Каира 1941. г.),<sup>18</sup> показује да се и овде уствари радило о сличним јеретицима монархијанистима, које је Ориген успео такође да поврати правој вери. Ориген је и иначе водио велику борбу са монархијанском јереси (успех те Оригенове борбе често је био прецењиван од неких историчара и теолога, али се притом заборављало да је велика борба на Истоку против главног монархијанисте Павла Самосатског вођена тек после Оригена), а борио се он такође и против јеретика „Елкесаита“ (Јевсевије 6, 33). Имао је разних диспута и са другим јеретицима, и чак са јеврејским рабинима. Такође је водио преписку и са појединим истакнутим личностима свога доба, као напр. са римским царем Филипом Арапином (244—249. г.) и његовом супругом, који су се толико интересовали за Хришћанство да је остало предање да је Филип био тајни хришћанин, ваљда зато што се заиста благонаклоно односио према хришћанима (Јевсевије 6, 34 и 36; Јероним, *De viris ill.* 54).

Када је ускоро затим дошао на власт цар Декија Трајан (249—251. г.) и започео гоњење на хришћане невиђених до тада размера, тада је и Ориген, према Јевсевију, био ухваћен, затворен у тамницу, окован у гвожђа и кладе и веома мучен. Иако већ у годинама, Ори-

<sup>18</sup> Издао га *J. Scherer* у Каиру 1949. године. Најновије издање истог у Паризу 1960. г.: *Entretien d'Origène avec Héraclide*, „Sources Chrétiennes“, № 67.

ген је све то храбро и исповеднички подносио (Јевсевије 6, 39, 5). Касније се појавило једно предање да је Ориген том приликом и пострадао мученички (Памфилова Апологија Оригена, код Св. Фотија, Библиотека, 118), али то предање не одговара истини, као што ни супротно предање није истинито — да је се на мукама одрекао Христа.<sup>19</sup> Ориген се није одрекао Христа, али није ни имао част да пострада за Христа. Он је преживео ово гоњење Декијево, јер је, по речима Јевсевијевим (6, 39, 5), сам судија уложио сву своју моћ и утицај да се Оригену не одузме живот, те је он тако пуштен жив из тамнице. Претрпљене мукe и поодмакле године живота учиниле су своје: Ориген је из затвора изишао ослабљен и исцрпљен, тако да после тога није више дуго живео. Јероним тврди да је „живео до времена Гала и Волусијана (тј. 251—253. г.), до своје 69. године, и упокојио се у Тиру где је и погребен” (De viris ill. 54 и Писмо 84, 7; ср. и Фотије, Библ. 118). Да је Ориген заиста преживео Декијево гоњење сведочи нам и Јевсевије, тврдећи за њега да је „и после тога” упућивао корисне речи другима и писао бројна писма (6, 39; ср. и Фотије, Библ. 118), као и то да је доживео до своје пуне 69. године (Цркв. историја 7, 1), што значи да је умро 253. године. Умро је највероватније у граду Тиру, па је ту и сахрањен, јер се каже да је касније још дуго ту показиван његов гроб.<sup>20</sup>

Спор око Оригена и оригенизма наставио је се и после његове смрти и трајао је још неколико векова. Но на то ћемо се питање ми још вратити.

(Наставиће се)

---

<sup>19</sup> Казивање да је Ориген, „пострадавши много за свету реч вере и имена Христова”, после тога, будући из зависти прогањан од власти и много мучен, био на крају присиљен и на то да принесе жртву идолима, те тако пао, записано је код Св. Епифанија (*Панарион*, јерес 64, 1—2, што понавља касније и Никифор Калист, V, 32), али изгледа да ни сам Епифаније не верује у ту причу.

<sup>20</sup> Ориген је иза себе оставио велики број написаних дела. Списак свих његових дела био је дао Јевсевије на крају Памфиловог *Живота*, али је то Епифаније повећава тај број на 6.000. Нама је данас познато око 80 наслова вана. Наслове свих ових дела Оригенових, уз краћу анализу садржаја, даје Р. Nautin (*Origene*, 225—260). — Главнија дела ми смо већ споменули током ранијег излагања.

## Summary

*Hiermonk Dr. Atanasye Yevtich*

### ORIGEN AND GREEK PHILOSOPHY

The author gives a short biography of this great Alexandrian theologian and Christian philosopher on the basis of Eusebius's *Church History*, Sts. Gregory of Neocaesarea, Jerome, Epiphanius and other writers of that epoch, as well as on the basis of the works of Origen himself.

The author pays a special attention to Origen's erudition both in biblical science and in Greek philosophy. Origen was a disciple of the Alexandrian philosopher Amonius Saccas (A. D. 175—242), the last representative of the Middle Platonism and the founder of the Neoplatonism.

Finally the author describes the conflict between Origen and his bishop of Alexandria; because of that he left for Caesarea in Palestine, where he spent the rest of his life. He died in Tyre in 254.

This study will be continued and will deal with Origen's relation towards Greek philosophy and the further destiny of Origenism.